[illegible]

zu der am 14. und 15. September 1837

abzuhaltenden

öffentlichen Prüfung der Schüler

des

Königlichen Gymnasiums zu Essen

von

dem Director der Anstalt

Dr. J. A. Savels.

Inhalt:

1) Abhandlung von dem Oberlehrer Cadenbach: De allitterationis apud Horatium usu.
2) Schulnachrichten von dem Director.

Essen,

gedruckt bei G. D. Bädeker.

De allitterationis apud Horatium usu.

De allitteratione sermonis latini quaestionem, olim saepius tractatam, aliquamdiu neglexerunt viri de litteris bene meriti. Meritum ei rei, dignae sane, quae accuratius denuo nostris temporibus tractetur, novum attulisse lumen, Naekio debetur, Viro Clarissimo, qui in commentatione, quam scripsit de hac re *), summo acumine summaque diligentia in ea versatus est, novumque ea quaestione veteres Romanorum poëtas legentibus oblectationis fontem aperuit, quippe qua multarum dictionum vim et elegantiam verius perspicere atque intelligere possimus. Qui primus hanc rem copiosiore disputatione tentaverit, laudat Naekius J. J. Pontanum, qui in dialogo, cui nomen Actius, exemplis, quantum quidem ad Virgilium, satis multis eam explicuerit. Deinde praeter alios nonnullos, qui brevius tantum de ea re egerint, laudat imprimis G. I. Vossium, cuius quae huc pertinent, ipsi mihi inspicere licuit. Leguntur autem ea in Institutionum Orator. libri V. cap. V, 1, 2 et 3. atque inscribuntur: 1) de Paronomasia; 2) de Ὁμοιοκαταλήκτῳ; 3) de Parechesi. Tum etiam huc pertinent ea, de quibus agit Instit. Orat. libr. IV. cap. II, 2, 3 et 4. Qui post Naekium hanc quaestionem paullo copiosius tractaverit, mihi quidem nemo innotuit praeter God. Aug. Ben. Wolffium, Professorem Portensem, qui in Prolegomenis ad Plauti Aulularium, quibus solemnia scholae provincialis Portensis Cal. Nov. 1836 indicit, in explicanda ea, quam dico, re versatus est a pag. 36 usque ad finem (pag. 43).

*) cfr. liber, qui inscribitur: Rheinisches Museum für Philologie, III. Jahrgang, 3. Heft, 1829, pag. 324 sq.

Quum vero hi, quos laudavi, viri docti in afferendis exemplis in uno fere quisque poëta constiterint, atque ut Pontanus unius fere Virgilii poemata, ita Naekius, quamquam aliis minime neglectis, Plauti tamen imprimis comoedias, Wolffius denique solam Plauti Aulolariam spectaverit, Horatii vero vix quisquam uno alterove loco, quantum equidem scio, mentionem fecerit: id ego egi, ut duce imprimis Naekio, magistro dilectissimo, praecepta ab ipso constituta, paucis mutatis, in Horatii quoque poemata adhibere conarer. Neminem enim puto, qui Horatii nonnisi primum primi libri carmen accurate perlegerit, praeterisse exempla allitterationis, qualem statuit Naekius: sunt enim illa ibi tam manifesta, neminem ut fallere possint. Sed etiam in reliquis Horatii eclogis in satis multa incidimus allitterationis, quam vocant, exempla. Quare ad demonstrandum id, quod voluit Naekius: „*fines huius rei quam late pateant et quam varie sit per sermonem latinum diffusa allitteratio*“, etiam hac commentatione nonnihil allaturus esse mihi videor.

Iam vero aggredienti mihi eam, quam dico, rem, primum ipsum hoc, quo usus sum, vocabulum *allitteratio*, quid significet, quale sit et quomodo ab aliis similibus distinguendum, mihi antea statuendum erit. Tantum enim abest, ut omnes eodem modo eademque vi eo vocabulo usi sint, ut fere alius alio modo eam explicuerit, alius alio vocabulo in eadem re usus sit. Aptissime fortasse egredior ab ea, quam habet in lingua Germanica vocabulum allitteratio, significatione. Ibi allitteratio plerumque vocatur, quum plura continua verba vel paucis interiectis repetita, ab iisdem consonantibus aut ab iisdem syllabis incipiunt. *) Eorum, qui de latini sermonis allitteratione scripserunt, referente Naekio, primus Pontanus hoc vocabulo usus est, qui eam ita definit: „*fit itaque in versu, quoties dictiones continuatae vel binae vel ternae ab iisdem primis consonantibus, mutatis aliquando vocalibus, aut ab iisdem incipiunt syllabis, aut ab iisdem primis vocalibus*“. Usus est igitur Pontanus hoc vocabulo eadem fere significatione, qua nostrates solent. Nonnunquam eandem vocat *annominationem*, propterea merito vituperatus a Naekio, qui annominationem coniunctam quidem esse cum allitteratione solere, sed non omnem allitterationem cum annominatione coniunctam esse recte contendit. Ipse nisus auctoritate veterum scriptorum annominationem tum demum fieri dicit, quum inter se opponantur verba idem vel simile sonantia, sed significatione ac sensu diversa. Gerh. Io. Vossius plane hoc vocabulo se abstinuit, nisi quod *παρονομασίαν* a Pontano *allitterationem* vocari refert. Schematum enim, quae dicit, in quibus similitudo spectetur, quatuor affert genera: *παρονομασίαν*, *ὁμοιοκατάληκτον*, *πάρισον*, *παρήχησιν*. **) ***Παρονομασία*** (annominatio)

---

*) cfr. e. g. liber, qui inscribitur: Grundzüge einer Theorie des Reimes und der Gleichklänge mit besonderer Rücksicht auf Göthe, von C. Poggel. Ibi p. 2. ita legimus: Alliteration nennt man bekanntlich die Aufeinanderfolge solcher Wörter, die gleichlautende Anfangskonsonanten, auch wohl gleiche Anfangssylben haben, z. B. Fürst und Volk, Mann und Maus xc.

**) Similia vocat Quintilianus IX. 3. 75 sq. eorumque et ipse quadruplicem rationem esse dicit, paullo illam diversam a Vossiana: *πάρισον*, *ὁμοιοτέλευτον*, *ὁμοιόπτωτον*, *ἰσόκωλον*.

ei est, *quae aliam efficit sententiam elementi unius pluriumque adiectione, detractione transpositione vel imitatione*, e. g.

Venies, carissima coniux,
*Prae*veniesque etiam. Stat.

Quae explicatio una cum allatis exemplis congruit fere cum illa, quam modo protuli, Naekiana. *) Ὁμοιοκατάληκτον est ei, *cum voces similiter desinunt* eiusque duas statuit species: ὁμοιόπτωτον, similiter cadens, i. e. eosdem casus in nominibus, eadem tempora in verbis requirens, et ὁμοιοτέλευτον, similiter desinens i. e. similem terminationis sonum reddens. Quae species quum plerumque coniunctae esse soleant, vulgo utramque uno eodemque nomine ὁμοιοτέλευτον appellant e. g.

Haec omnia vidi inflamm*ari*
Priamo vi vitam evit*ari*.
Iovis aram sanguine turp*ari*. Enn.

Πάρισον Vossius Hermogeni esse dicit, quum idem usurpetur verbum, variatum praepositionibus aut nominibus appositis. Sed hoc nihil esse, nisi paronomasiae speciem, quisque facile intelligit atque ipse iam Vossius significavit. Παρήχησις denique ei est, *quum una pluresve syllabae eius vocis, quae antecessit, vel continue vel exiguo post intervallo repetuntur in alia voce*, e. g.

Perire *me* *ma*lis *ma*lim *mo*dis. Plaut.

Commune vocabulum, quod omnia complecteretur, quae ad litterarum similitudinem spectant, veteres omnino non habebant. Primus, qui hoc, quod dixi, vocabulo, usitato illo quidem Pontano atque nostratibus, artioribus vero apud illos finibus circumscripto omnia, quae huc pertinent, comprehenderet, Naekius fuit, V. D. Allitterationem enim vocat ille quamque similitudinem, quae cernitur in eiusdem litterae repetitione eaque in re omnes, qui postea de hac re scribent, eum sine dubio sequentur. Esse enim haec omnia plane unius eiusdemque generis, nos docent etiam carmina quaedam Islandica, in quibus coniuncta ea reperimus. **)

---

*) Nostrates hoc vocabulo alia etiam utuntur significatione cfr. Poggel l. l. qui ita annominationem definit: Annomination heißt die Verbindung solcher Redetheile mit einander, die denselben Wortstamm haben, z. B. eine Schlacht schlagen, die Stille ward stiller. Sequi videntur, qui ita definiunt, Diomedis auctoritatem, qui et ipse II. 441: *fugam fugit, factum facit, pugna pugnata est*, refert ad Paronomasiam, ut Naekius commemorat, qui *factum facit*, tum demum veram paronomasiam esse contendit, si quo legeretur cum acumine, ut actum agere de labore, qui frustra est etc.

**) cfr. Snorri Sturluson's Weltkreis (Heimskringla), übersetzt und erläutert von Dr. Ferd. Wachter. 2. Band. Einl. pag. XVIII: Mit dem Ausreim oder dem bei uns gewöhnlichen waren die Skallden früh bekannt. Doch gaben sie den Stabreim deshalb nicht auf. In herrlicher Verbindung sind beide in Egil's Höfudlausn. pag. XXI: „Eine Palme zu erringen bleibt also immer noch für die deutschen Sänger, eine Palme, welche die isländischen längst errungen haben, nämlich den Stabreim mit dem

Wolffium, qui et ipse Naekium secutus, allitterationem hanc totam rem appellat, miror addidisse: „veteres, quamquam plura nomina erant, plerumque *et puto aptissime eam vocarunt annominationem*, a Graecis, ut alia nomina praeteream, maxime *παρήχησις* dicta est“, quum iam Naekius disertis verbis *annominationem* dicat nomen *non satis aptum* huic toti rei multoque artioribus esse finibus. Magis respondet illi, quod Naekius voluit, communi et generali vocabulo Graecorum *παρήχησις*, quamquam et haec, ut antea dictum est, non omnia comprehendit allitterationis genera, quippe quae cernatur tantum in syllabarum, non in singularum quoque litterarum repetitione.

Omnia igitur, quae spectant ad litterarum similitudinem, quum comprehendat Naekius uno allitterationis vocabulo, discernit tamen *simplicem*, quam vocat, *allitterationem*, quae maiorem habet ad percutiendas aures vim, quam alterum artificium atque, ut Wolffii utar verbis, pertinet tantum ad faciliorem verborum cursum maioremque volubilitatem, ab *allitteratione coniuncta illa cum alio quodam sermonis artificio*, atque illius tantum, quam proprie dicit allitterationem, habet rationem in sua disputatione. Excludit igitur diserte annominationem, quam diximus, et verborum sive eorundem sive cognatorum consociationem, quippe manifesto plerumque lusu sive acumine factam. *) Quum vero horum, quae Naekius excludit, allitterationis generum exempla apud Horatium pauca tantum reperiantur, eaque fere omnia mero allitterationis amore nata esse videantur, equidem excludenda ea non censui.

Sed priusquam ad singula exempla enumeranda transeam, classes quaedam allitterationis erunt constituendae. Naekius haec statuit quattuor genera. Fit allitteratio:

I. Primis litteris, primis syllabis.
II. In una postrema et altera prima syllaba.
III. In mediis vocibus.
IV. In postremis syllabis, quod homoeoteleuton dici solet.

Endreim zu verbinden.“ In huius rei exemplum afferimus finem carminis a Wachtero in nostram linguam translati:

Wären mir noch Wunden-Pfeile,
Wohl würde mir zu Theile,
Daß mir der Fischfeind (Seehund) fiele
In der Ulme Falkenspiele (durch Pfeilschüsse).

Eiusdem generis est notum illud proverbium:

Glück und Glas, wie bald bricht das.

in quo eodem modo coniuncta sunt homoeoteleuton atque allitteratio, quae fit primis litteris.

*) Hoc, quod attinet ad eorundem verborum consociationem, allitterationis genus nuper accurate tractavit *Paldamus* in commentatione, qua indicit Solemnia scholae Gryphiswaldensis a. 1836. quaeque inscribitur: de repetitione vocum in sermone Graeco ac Latino. Duo ille statuit repetitionis genera, alterum necessarium, alterum quaesitum, necessariam autem repetitionem triplicem esse dicit, aut gravitatis et ornatus, aut perspicuitatis, aut simplicitatis.

Wolffius addidit etiam duo genera, quod vereor, ne parum accurate fecerit. Quod enim tertio loco addidit: „in prima et postrema syllaba" i. e. in prioris vocabuli prima et alterius, quod sequitur, postrema syllaba, id genus iam secundo eorum, quae Naekius statuit, genere continetur, ut videre licet ex hoc, quod ibi legimus, exemplo: *tumultuoso sonitu* Plaut. Trin. V. 2. 52. Exemplorum huius generis a Wolffio allatorum huc pertinet primum tantum: *nam item obiit diem*, duorum, quae addidit, exemplorum alterum *onustus fustibus* tertio, quod est apud Naekium et quarto, alterum *ad illam illexit* primo generi annumerandum est. Quod vero ultimo loco addit Wolffius: „aut denique in versuum initio, medio et fine, vel in priori et posteriori membro", id ab allitterationis generum ratione plane alienum et nihil est, nisi accuratior explicatio unius allitterationis generis.

Itaque praeferenda omnino Naekii partitio, cui, quum secundo generi addat postea: vel etiam in una prima et litteris vocis alterius mediis, ut omnia complecteretur, fortasse hoc tantum addendum fuit: in una postrema et litteris vocis alterius mediis, quale est Hor. II. 31. 32: *Syra reparata merce*, ubi est allitteratio in prioris vocabuli postrema et vocis alterius prima, media et postrema syllaba, quamquam ei, quae fit in postremis syllabis, allitterationi hoc loco non multum est tribuendum ob *a* productum in priore, correptum in altero vocabulo.

Sed quum omnis huius allitterationis, quae non fit primis aut postremis syllabis, pauca tantum exstent exempla atque in iis nonnunquam etiam unum et alterum genus coniuncta reperiantur, vel etiam ita, ut dubitare liceat, utrum ad hoc an ad illud rectius referas: haec, quantum quidem ad Horatium attinet, coniungenda atque in unum redigenda duxi. Propterea statuo tria genera, respondentia fere illa Germanorum cognatarumque gentium tribus, quae a nonnullis statuuntur, litterarum similitudinis generibus, quae ibi vocantur:

Stabreim, Anreim, Ausreim oder Endreim *).

Fit igitur allitteratio:

I. Primis litteris, primis syllabis (Stabreim). **)

II. In postremis syllabis (Ausreim oder Endreim). ***)

---

*) cfr. Wachteri liber supra laudatus: Snorri Sturluson's Weltkreis rc. 2. Band. Einl.

**) l. l. pag. VI: Der Stabreim wird gebildet einmal durch Wörter, welche mit gleichen Mitlauten anfangen, z. B. Runen = Reime, Reiz des Ohres rc.
oder indem die Wörter mit Selbstlauten und am schönsten mit verschiedenen anfangen, z. B.: Der Adler eilte Ueber die Flut rc.

***) l. l. pag. XVIII: Ist das letzte Wort einsilbig, oder reimt sich, wenn es zweisilbig ist, die letzte Silbe mit, dann wird der Anreim zum Ausreim.

III. Denique quoque alio concentu, qui oritur ex earundem litterarum repetitione: vel in mediis vocibus; vel in una postrema et altera prima syllaba; vel in una prima et litteris vocis alterius mediis; vel denique in una postrema et litteris vocis alterius mediis.

(Anreim, halber Anreim, Anklang oder Assonanz). *)

His ita constitutis, atque absoluta ea, quae est de allitterationis generibus, quaestione, priusquam ad afferenda exempla me accingam, alterum etiam, de quo dicam, restat; eam dico quaestionem, utrum in continuis tantum verbis, an in iis etiam, quae sunt aliquo orationis intervallo disiuncta; utrum in uno tantum eodemque versu, an in duobus etiam vel pluribus continuis locum habeat allitteratio. Non opus esse, ut continuo se excipiant verba, in quibus fit allitteratio, sed posse etiam unum alterumve interiectum esse, quum omnes consentiant, qui de hac re scripserunt: de altera, quam dixi, quaestionis nostrae parte, utrum etiam in duobus pluribusve versibus continuis locum habeat allitteratio necne, dubitari posse videtur. Naekius trium priorum quidem, quae ipse statuit, generum exempla ex uno tantum eodemque versu attulit, de homoeoteleuto autem ubi loquitur, etiam duorum vel trium versuum continuorum, qui homoeoteleuto concluduntur, usus est exemplis, ita tamen, ut ipse deinde ea aliena quodammodo esse a re sua significet. Putat enim homoeoteleuton, quod fit in versu uno atque in vicinis vel continuis vocibus, artius cum allitterationis generibus I, II, III, quae ipse statuit, coniunctum esse atque cognatum. Sed etiam in his, praecipue in eo, quod primo loco posuit, allitterationem non unius versus finibus circumscribendam esse equidem censeam, etiam hac in re exemplo nisus Germanorum et cognatarum gentium, apud quas binos versus tribus plerumque verbis eadem littera incipientibus quasi colligatos esse, notum est. **) Eodem modo etiam apud latinos poëtas, quamquam de certo quodam et constante ordine, qualis est in veterum Germanorum carminibus, minime est cogitandum, tamen in brevioribus quidem versibus quin e. g. tum alliteratio quaedam fiat, quum duo continui versus ab eadem littera incipiunt, vix est, cur dubitemus. Maximam vero vim habet allitteratio, quae fit in pluribus continuis versibus tum, quum coniuncta est cum allitteratione ea, quae fit in uno eodemque versu, quale est e. g. Carm. II. 12, 1, 2:

---

*) l. l. pag. XVIII. Die Eigenthümlichkeit des Anreims besteht darin, daß die letzte Silbe sich nicht mitreimt, z. B. *sund* Eik*und*a. (pag. XV.) Röthete der Könige — Röth'ger, hier macht das öth in Röthete und Röth'ger den ganzen Anreim. Das ö in Könige macht zugleich eine Assonanz oder Anklang, aber keinen halben Anreim. (pag. XVII.) Halbe Anreime nennen wir nemlich, wenn sie durch gleiche Mitlaute ohne gleiche Selbstlaute, und Anklänge, wenn sie durch gleiche Selbstlaute ohne gleiche Mitlaute gebildet werden, oder das, was z. B. in den spanischen Liedern und Schauspielen Assonanzen heißt.

**) Exemplo iam esse possunt loci quidam, supra allati, in quibus singularem illam veteris linguae germanicae et cognatarum indolem elegantissime imitatus est Wachter cfr. etiam, si placet Buddei commentatio, qua indicit probationem iuventutis litterariam in Gymn. Coesfeldensi a 1838, quaeque inscribitur: Ueber die Vereinigung der Geschichte der deutschen Sprache mit der deutschen Litteraturgeschichte der ältern Zeit an Gymnasien pag. 19.

*N*olis longa fer*ae* bella *N*umanti*ae*.
*N*ec dur*um* Hannibalem *n*ec Sicul*um* mare.

Carm. II. 8. 6, 7, 8.

*P*erfidum vot*is* ca*p*ut enitesc*is*,
*Pu*lchrior multo iuvenumque *p*rod*is*
Publica c*ura*.

Quibus in versibus praeterea tria illa, quae statui, allitterationis genera coniuncta repe-riuntur. Sed ne ex omnibus eclogis avide conquisivisse, neve nimis multa coacervasse videar exempla, in enumerandis illis ita versatus sum, ut e primo tantum Horatii Carm. libro allitterationis exempla, quae mihi esse viderentur, colligerem. Qua in re nonnulla me omisisse, nonnulla etiam protulisse, quae alii huc non pertinere iudicabunt, mihi persuasissimum est. Difficile est enim, ut iam saepius monitum est, huius rei fines certos constituere, quum unum idemque saepe uno loco ad allitterationis exempla referendum esse, altero non esse videatur.

I. Primi generis exempla ex Horatii Carm. libro I haec mihi annotavi, praeeunte Naekio, ordinem secutus litterarum, aliam quandam distinctionem et distributionem singulorum huius generis locorum, quam facere liceat, exemplis enumeratis prolaturus.

A. 1, 12: *A*gros *A*ttalicis. 2, 32: *A*ugur *A*pollo. 2, 42: *A*les *i*n terris *i*mitaris *a*lmae. 7, 24: *A*dfatus *a*micos. 9, 15: *A*dpone: nec dulces *a*mores. 22, 18: *A*rbor *aestiva* recreatur *aura*. (II.) *) 23, 9: *A*tqui non ego *te*, *ti*gris ut *a*spera. 25, 8: *A*nus *arro*gantes. 28, 9: *A*rcanis — *a*dmissus. 29, 10: *Ar*cu paterno quis neget *ar*duis. 31, 6: *A*rmenta non *a*urum *a*ut *e*bur *I*ndicum **). 31, 8: Mordet *a*qua taciturnus *a*mnis. 83, 11: *A*tque *a*nimos sub iuga *ae*nea. 35, 15: *Ad arma* cessantes, *ad arma*.

E. 34, 8: *E*git *e*quos. 35, 31: *E*xamen *E*ois.

I. 7, 82: *i*ngens *i*terabimus *ae*quor. 17, 26: *In*continentes *in*iiciat. 27, 6: *Im*mane quan*tum* discrepat! *Impium*. (II.) 27, 16: *I*gnibus *i*ngenuoque.

O. 15, 3: *O*bruit *o*tio.

U. 16, 18: *U*rbibus *u*ltimae.

C. 1, 27: *C*atulis *c*erva ***). 2, 34: *Qu*am iocus *c*ir*c*umvolat et *c*upido. (III.) 8, 16: *C*ultus in *c*aedem et Ly*c*ias proriperet *c*aterv*as* (II et III). 16, 2: *C*riminosis *c*unque.

---

*) Coniuncta sunt in hoc versu primum et secundum, quod statui, allitterationis genus, id quod multis locis, qui deinde afferentur, reperies, quodque significavi addito (II); eodem modo tertium genus ubi cum hoc primo coniunctum est, hoc addito (III) notavi.

**) Pluribus continuis vocalibus, quamquam diversis, allitterationem tamen quandam effici, quippe quae aure percipiatur, non oculo, supra annotatum est. cfr. p. 7.

***) De horum verborum allitteratione erunt fortasse qui dubitent, cogitantes de diversa, qua nos uti solemus, litteram *c* pronuntiandi ratione. Veteres autem hanc pronuntiandi diversitatem nesciebant ab iisque *c* in utroque verbo supra allato eodem modo pronuntiabatur cfr. C. L. Schneideri Gramm. I, 1, p. 243 sq.

33, 16: *C*urvantis *C*alabros. 35, 18: *C*lavos trabales et *c*uneos. 36, 10: *C*ressa ne *c*areat. 37, 6: *C*elli*s* aviti*s*, dum *C*apitolio (II). 37, 10: *C*ontaminato *c*um.

D. 1, 2: *D*ulce *d*ecus. 1, 6: Terrarum *d*omino*s* evehit ad *d*eo*s*. (II) 1, 20: Soli*d*o *d*emere *d*e *d*ie. (III) 9, 14: *D*ierum — *d*abit. 11, 2: *D*i *d*e*d*erint. 18, 3: *D*ura *d*eus. 21, 1: *D*ianam tenerae *d*icite virgines.

F. 4, 10: Aut *f*lore terr*ae*, quem *f*erunt solut*ae* (II). 9, 15: Dissolve *f*rigus ligna super *f*oco. 14, 2: *F*luctu*s*, *o* quid agis *f*ortiter occupa.

H. 15, 2: Idaeis *H*elen*am* perfidus *h*ospit*am* (II).

L. 2, 37: Heu nimis *l*ong*o* satiate *l*ud*o* (II). 19, 3: *L*asciv*a* *l*icenti*a* (II).

M. 1, 14: *M*yrtoum pavidus nauta secet *m*are. 1, 16: *M*ercator *m*etuens *o*tium et *o*ppidi. 7, 19: *M*olli, Plance, *m*ero: *s*eu te fulgentia *s*ignis. 12, 46: F*am*a *M*arcelli *m*icat (III). 13, 5: Tunc *n*ec *m*ens *m*ihi *n*ec color. 15, 6: *M*ulto — — *m*ilite. 17, 13: *D*i *m*e tuentur, *d*is pietas *m*ea. 18, 2: *C*irca *m*ite solum Tiburis et *m*oenia *C*atili. 22, 19: Quod latus *m*undi nebulae *m*alusque. 25, 18: *M*agis atque *m*yrto. 26, 1: *M*usis amic*us* tristitiam et *m*et*us* (II). 23, 27: Plectantur *s*ilvae te *s*ospite *m*ultaque *m*erces. 31, 16: *M*e — — *m*alvae. 36, 13: Neu *m*ult*i* D*a*m*a*lis *m*er*i* (II). 37, 14: *M*entemque lymphatam *M*areotico.

N. 2, 35: *N*eglectum genus et *n*epotes. 14, 1: O *n*avis referent in mare te *n*ovi.

P. *P*auperiem *p*ati. 2, 7: *P*roteus *p*ecus. 2, 50: *P*ater atque *P*rinceps. 3, 39: *P*er nostrum *p*atimur scelus. 4, 13: *P*allida mors aequo *p*ulsat *p*ede *p*au*p*erum tabernas. 7, 30: *P*eioraque *p*assi. 10, 10: *P*er dolum amotas, *p*uerum minaci. 12, 38: *P*rodigum *P*aulum, superante *P*oeno. 14, 11: *P*ontica *p*inus. 14, 14: Nil *p*ictis timid*us* navita *p*u*pp*ib*us* (II). 15, 1: *P*astor cum traberet *p*er freta navibus. 16, 1: O matre *pul*-*chr*a filia *pulchr*ior. 16, 13: Fertur *P*rometheus addere *p*rinci*p*i. 18, 6: *T*e *p*o*t*ius, Bacche *p*a*t*er (III). 18, 16: *P*rodiga *p*erlucidior. 19, 14: *P*ueri *p*onite. 22, 17: *P*one me *p*igris. 22, 21: *P*one sub curru nimium *p*ro*p*inqui. 28, 3: *P*ulveris exigui *p*ro*p*e littus *p*arva. 28, 6: *P*ercurrisse *p*olum. 29, 11: *P*rono*s* *r*elabi *p*osse *r*ivo*s* (II). 34, 7: *P*lerumque *p*er *p*urum. 35, 13: *P*ede *p*roruas. 38, 1: *P*ersicos odi, *p*uer, ad*p*aratus (III).

Q. 11, 1: Tu ne *qu*aesieris, scire nefas, *qu*em m*i*h*i*, *qu*em t*i*b*i* (II).

R. 1, 17: Laudat *r*u*r*a sui; mox *r*eficit *r*ates. 37, 7: *R*egina dementes *r*uinas.

S. 1, 36: *S*ublimi feriam *s*idera vertice. 4, 12: *S*eu poscat agna, *s*ive malit haedo. 7, 17: *S*ic tu *s*apiens. 9, 20: *S*ub noctem *s*usurri. 22, 9: Namque me *s*ilv*a* lupus in *S*abin*a*. (II) 27, 9: Vultis *s*everi me quoque *s*umere. 27, 21: *Q*uae saga, *q*ui *t*e solvere *T*hessalis. 31, 4: *S*ardiniae *s*egetes. 32, 1: Poscimur, *s*i quid vacui *s*ub umbra.

T. 1, 8: Cer*t*at *t*ergeminis *t*ollere honoribu*s* (III). 2, 49: *T*ollat; hic magno*s* po*t*ius *t*riumpho*s* (II). 6, 13: Quis Mar*t*em *t*unica *t*ec*t*um adaman*t*ina (III). 7, 4: *T*hessala *T*empe. 7, 27: Nil desperandum *T*eucr*o* duc*e* et auspic*e* *T*eucr*o* (II). 8, 8: *C*ur *t*imet flav*um* *T*iberim *t*angere? *C*ur oliv*um* (II). 8, 14: Filium dicunt *T*hetidis sub la-

crimosa *T*roiae. 21, 9: *T*empe *t*o*t*idem *t*olli*t*e laudibus. 23, 9: *T*e *T*igris. 26, 5: *T*eridatem *t*erreat. 26, 12: *T*eque *t*uasque. 27, 2: Pugnare, *T*hra*cum* est, *t*ollite barba*rum* (II). 27, 23: *T*e *t*riformi. 30, 3: *T*ure *te*. 35, 9: *T*e Dacus asper, *te* profugi Scythae.

V. 4, 1: *V*ice *v*eris et Fa*v*oni. 7, 31: *V*iri — *v*ino. 18, 1: Nullam, *V*are, sacra *v*ite prius se*v*eris arborem. 33, 10: Sic *v*isum *V*eneri.

Inter locos modo allatos plura etiam reperies eius allitterationis exempla, quae a Naekio *implicata* s. *alternans* (Germanice verschlungener Stabreim) nominata duplex esse potest, ut apparet ex hisce Naekii exemplis: *a*mor *l*assum *a*nimi *l*udificat (a. l. a. l.); *t*ristis, *d*urus, *d*ifficilis, *t*enax (t. d. d. t.). Prioris generis sunt

I. 29, 11: *P*ronos *r*elabi *p*osse *r*ivos (p. r. p. r.).
14, 2: *F*luctus? *o* quid agis? *f*ortiter *o*ccupa (f. o. f. o.).
17, 13: *D*i *me* tuentur: *d*is pietas *me*a (d. m. d. m.).
36, 18: *D*eponent oculos; *n*ec *D*amalis *n*ovo (d. n. d. n.); denique
27, 21: *Qu*ae *s*aga, *qu*i *te* *s*olvere *T*hessalis (qu. s. qu. t. s. T.).

Alterius generis sunt

I. 2, 42: *A*les *i*n terris *i*mitaris *a*lmae (a. i. i. a.).
10, 15: *T*hessalosque *i*gnes et *i*niqua *T*roiae (t. i. i. t.).
18, 2: *C*irca *m*ite solum Tiburis et *m*oenia *C*atili (c. m. m. c.).
13, 5: Tunc *n*ec *m*ens *m*ihi, *n*ec color (n. m. m. n.); denique
23, 9: *A*tqui non ego *te* *t*igris ut *a*spera (a. t. t. a.) *).

Duorum pluriumve versuum nunc quidem ea tantum afferam exempla, ubi allitterationis, quae fit in illis, vis augetur allitteratione, quae fit in singulis versibus, quare hos antea non commemoravi; his igitur plurimum tribuendum esse puto.

Carm. I. 2. 22, 23: Quo graves *P*ersae melius *p*erirent
Audiet *p*ugnas vitio *p*arentum.
3. 1, 2: *Sic* te Diva potens Cypri
Sic fratres Helenae lucid*a* *si*der*a*. (II.)
3. 11, 12: Commisit *p*elago ratem
*P*rimus nec timuit *p*raecipitem Africum.
3. 23, 24: *T*erras si *t*amen impiae
Non *t*angen*da* rates *tr*anssiliunt va*da*. (II.)
8. 3, 4: *P*erdere? cur *a*pricum
Oderit cam*p*um *p*atiens *p*ulver*is* atque so*lis*? (II et III.)

---

*) Communis est linguae latinae haec etiam implicata allitteratio cum Islandica lingua, qua de re cfr. Wachter l. l. p. X sq. qui ita eam imitatus est:

Quellt mit Ymir's Blute
Quasir's Oderbrunnen.

9. 2, 3: Soracte nec iam sustineant onus
Silvae laborantes geluque.

9. 13. 14: Quid sit futurum cras fuge quaerere: et
Quem fors dierum cunque dabit lucro.

10. 7, 8: Callidum *quidquid* placuit iocoso
Condere furto. (II.)

12. 46, 47, 48: Fama Marcelli micat inter omnes
Iulium sidus, velut inter *ignes*
Luna minores.

12. 55, 56: Sive subiectos Orientis *orae*
Seras et Indos. (II.)

13. 1, 2: Cum tu Lydia *Telephi*
Cervicem roseam cerea *Telephi.* (II.)

15. 9, 10: Eheu quantus *equis*, quantus adest viris (II.)
Sudor! *quanta* moves funera Dardanae.

16. 25, 26: Misit furentem: nunc ego mitibus
Mutare quaero tristia; dum mihi.

18. 7, 8: At ne quis modici transsiliat munera Liberi (II.)
Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero.

18. 13, 14: Sub divum rapiam. Saeva tene cum Berecyntio
Cornu tympana, quae subsequitur caecus amor sui.

21. 14, 15: Pestemque a populo principe Caesare in
Persas atque Britannos.

22. 5, 6: Sive per Syrtes iter aestuosas
Sive facturus per inhospitalem.

24. 2, 3, 4: Tam cari capitis? Praecipe lugubres (III.)
Cantus, Melpomene, cui liquidam Pater
Vocem cum cithara dedit.

25. 5, 6: Quae prius multum facilis movebat
Cardines. Audis minus et minus iam.

28. 11, 12: Demissum quamvis clypeo Troiana refixo (II.)
Tempora testatus, nihil ultra.

36. 15, 16: *Neu* desint epulis rosae
Neu vivax apium *neu* breve lilium. (II.)

36. 18, 19: Deponent oculos nec Damalis *novo*
Divelletur adultero. (II.)

Praeterea quattuor versus ab eadem littera incipientes reperies: Carm. I. 20. 2, 3, 4, 5; tres versus ab eadem littera vel syllaba incipientes: Carm. I. 3, 17, 18, 19. — 12.

19, 20, 21. — 12. 57, 58, 59. — 36. 11, 12, 13. — 38. 4, 5, 6; denique duos versus ab eadem littera vel syllaba vel etiam voce incipientes permultis locis.

Aliam quandam horum, quae modo protuli, allitterationis exemplorum distributionem, quam facere liceat, repeti posse puto de loco, quem tenent in versu verba, quibus fit allitteratio. Huius rei ratione habita, I generis exempla in has distribui possunt quinque classes. Fit allitteratio I generis

1) In continuis vocibus. Huius classis plurima sunt exempla atque in iis maxima etiam inesse solet vis, praecipue si fit in tribus verbis continuis e. g. II, 10, 21:

Rebus *an*gustis *an*imosus *a*tque etc.

2) In primo et ultimo totius versus vocabulo, qualis est versus I, 1, 14:

*M*yrtoum pavidus nauta secet *m*are.

3) Hemistichiis ab eadem littera incipientibus e. g. 1, 36:

*S*ublimi feriam *s*idera vertice.

4) Ultimis hemistichiorum verbis ab eadem littera incipientibus e. g. 1, 6:

Terrarum *d*ominos evehit ad *d*eos;

cuius allitterationis vis hoc loco, ut saepius, valde augetur propter accedens homoeoteleuton.

5) Denique in duobus pluribusve versibus continuis.

Quae uni harum quinque classium adnumerari nequeant, paucissima restare puto exempla.

II. De secundo allitterationis genere s. *homoeoteleuto* veteres ubi loquuntur, plerumque eorum tantum mentionem faciunt verborum, quae in binis syllabis habent homoeoteleuton et propterea faciliora sunt ad observandum, cuius generis est Hor. Carm. I. 34, 4:

Vela d*are* atque iter*are* cursus,

vel in quibus etiam ultra duas syllabas procedit homoeoteleuton. Sed etiam illud, quod fit in una syllaba, magno esse posse ad aures pondere, ex exemplis deinde afferendis satis apparebit. Imo ne id quidem plane negligendum esse, quod fit in una consonante, recte monuit Naekius, qui exemplum affert ex Hor. Carm. I. 1:

Maecenas atav*is* edite regib*us*,

quo in versu homoeoteleuton fieri littera *s*, colligi etiam potest ex manifesto veterum poetarum amore, eos locos, quibus ordines terminantur metrici, hemistichia maxime, homoeoteleuto concludendi. Hac homoeoteleuti specie Horatius permultis locis usus est, frequentissime autem in metro Asclepiadeo primo, quod vocatur. Ita in solo primo primi libri carmine praeter eos sex versus, in quibus fit homoeoteleuton una tantum consonante, novem reperies huius speciei exempla, id quod testimonio nobis esse potest, non excidisse talia Horatio, quippe *qui nil moliatur inepte*, quasi invito, sed revera audientibus gratiae aliquid habere visum esse, cum eiusdem versus hemistichia homoeoteleuto sibi in-

ter se responderent. Quare etiam in reliquis carminibus Horatius hac specie saepissime usus est, rarius tantum, si cum ceteris comparas, in carminibus metro Alcaico conscriptis.

Praeter hanc speciem, longe illam frequentissimam, veteres poetae ea maxime delectati esse videntur, qua versus continui duo vel tres concluduntur homoeoteleuto, cuius speciei idem Horatius non pauca praebet exempla e. g. Carm. I. 9. 7, 8:

Deprome quadrimum Sabi*na*,
O Thaliarche, merum diot*a*.

Tres versus homoeoteleutos reperies Carm. I. 2. 13, 14, 15:

Vidimus flavum Tiberim, retort*is*
Littore Etrusco violenter und*is*,
Ire deiectum monumenta reg*is*.

Denique quattuor etiam, quorum primus iam antea est commemoratus, quique cuiusque generis allitteratione perstrepunt:

Oderit *camp*um *p*atiens *p*olver*is* atque sol*is*
*C*ur neque milit*aris*
*I*nter *aequ*ales *equ*itat Gallica nec lupa*tis*
Temperat ora fraen*is*?

Praeterea in continuis duobus versibus hoc etiam observandum est homoeoteleuton, quum prius hemistichium utriusque versus eodem modo terminatur. e. g. I. 2. 46, 47:

Laetus inter*sis* populo Quirini,
Neve te nostr*is* vitiis iniquum.

Haec species cum praecedente coniuncta reperitur Carm. I. 1. 18, 19:

Quassas indocil*is* pauperiem pa*ti*
Est qui nec veter*is* pocula Massi*ci*.

tum etiam II. 17. 21, 22: Utrumque no*strum* incredibili mo*do*
Consentit a*strum*. Te Iovis imp*io*.

Hoc homoeoteleuton *implicatum* s. *alternans* (is, i, is, i; um, o, um, o;) dicere licet eodem iure, quo antea e. g. *pronos relabi posse rivos* allitterationem implicatam s. alternantem diximus. Eiusdem generis sunt versus, qui leguntur Carm. I. 12. 33, 34:

Romulum *p*ost h*os* *p*rius, an quiet*um*
*P*ompili regn*um* memorem, an superb*os*

(os, um, um, os,) quod homoeoteleuton respondet huic, quo antea usus sum, allitterationis implicatae exemplo: *Thessalos ignes et iniqua Troiae.*

Tum etiam in continuis duobus versibus fit homoeoteleuton quoddam in extremo priore, medio altero versu, quale est Carm. I. 1. 16, 17:

Mercator metuens otium et oppi*di*
Laudat rura su*i*. *)

Minoris momenti esse videtur homoeoteleuton, quod fit in medio priore, extremo altero versu, nimio illud intervallo disiunctum e. g. Carm. I. 1. 20, 21:

Nec partem solid*o* demere de die
Spernit, nunc viridi membra sub arbut*o*.

In uno eodemque versu praeter illud, quod fit in medio et extremo versu, cuiusque antea mentionem feci, praecipue id observandum esse puto homoeoteleuton, quod fit in continuis vocibus vel ut unum tantum intercedat verbum e. g. Carm. I. 2. 1:

Iam sa*tis* ter*ris* ni*vis* atque dirae.

Quamquam huic exemplo non multum tribuam ob syllabam *is* in *terris* plane alio modo pronuntiatam, atque in *satis* et *nivis*, id quod recte monet Vossius Instit. Orat. l. V. c. V. 2. Est tamen quoddam homoeoteleuton in consonante *s* ter repetita. Denique non negligendum esse videtur homoeoteleuton, quod fit in primo et extremo eiusdem versus vocabulo, quale est e. g. 3, 35:

Penn*is* non homini da*tis*.

Has igitur diversas homoeoteleuti species si comprehendere velimus, hae fere erunt. Fit homoeoteleuton:

A. In continuis duobus versibus, et quidem;
  a) In fine utriusque versus,
  b) In medio utroque versu.
  c) In fine prioris versus, medio altero.
  d) In medio priore versu, et fine alterius.
B. In uno eodemque versu, et quidem:
  a) In medio et extremo versu.
  b) In continuis vocibus.
  c) In primo et ultimo versus eiusdem vocabulo.

Huius generis exempla quanto numero apud Horatium exstent, inde iam colligi posse puto, quod in primo tantum primi libri carmine, ut antea monui, quindecim reperiantur unius homoeoteleuti speciei exempla, atque in reliquis etiam carminibus quamquam non tanto, tamen satis magno numero. Quae si omnia proferre vellem, vix videretur esse enumerandi finis. Itaque, locis supra ad I genus allatis cum plura iam contineantur, quae huc etiam referri possint exempla, designata illa addito (II), illis nunc ea tantum addam,

---

*) Hoc homoeoteleuton quodammodo imitatus est *Gehlen* in translatione metrica, quae prodiit ex officina, quae hic floret, Baedekeriana:

Zagt der Händler, und Ruh' lobt er und Ackerfeld
Seines Städtchens: im Nu bessert das lecke Schiff ꝛc.

in quibus maior quaedam mihi inesse videtur vis, vel quia plures in iis homoeoteleuti species coniunctae sunt, vel quia aliud etiam accedit allitterationis genus.

A. In continuis duobus versibus

Carm. I. 1. 2, 3: O et *p*raesidi*um* *) et *d*ulce *d*ecus me*um*
Sunt *q*uos *c*urriculo *p*ulverem Olym*p*i*cum*.
1. 4, 5: Collegisse iuvat metaque fervid*is*
Evitata rot*is* palmaque nobil*is*.
4. 17, 18: Et domus exil*is* Plutonia: quo *s*imul me*aris*
Nec regna vini *s*ortiere *talis*.
5. 1, 2: Qu*is* mult*a* gracil*is* et *p*uer in ros*a*
*P*erfusus liquid*is* urguet odoribu*s*.
7. 27, 28: Nil *d*esperandum *Teucro* *d*uce et auspice *Teucro*
Certus enim promisit Apoll*o*.
8. 11, 12: Brachia, *saepe* disco,
Saepe trans finem iacul*o* nobilis expedit*o*?
9. 22, 23: Nunc et latentis *p*roditor intim*o*
Gratus *p*uellae risus *ab* *a*ngul*o*.
12. 7, 8: *Un*de vocalem temere *in*secut*ae*
*O*rphea silv*ae*.
14. 17, 18: *N*uper sollicit*um* *qu*ae mihi taedi*um*,
*N*unc desideri*um* *c*uraque *n*on levis.
15. 15, 16: Imbelli *c*ithara *c*armina divid*es*:
Ne quidquam thalamo grav*es*.
15. 17, 18: Hastas, et *c*alam*i* *s*picula Gnosi*i*
Vitabis *s*trepitumque et *c*elerem *s*equ*i*.
16. 7, 8: *Non* Liber *ae*que *non* *a*cuta
Si geminant Corybantes *aera*.
21. 7, 8: Nigr*is* *aut* Erymanth*i*
Silv*is* *aut* virid*is* Crag*i*.
21. 11, 12: Insignemque pharetr*a*
Fratern*a*que humerum lyr*a*.
22. 23, 24: *Dulce* rid*entem* Lalag*en* amabo;
Dulce loqu*entem*.

---

*) Verba *praesidium et* eo modo pronuntianda esse, quo hodie fere solent, ut *um* syllaba plane non percipiatur auribus, mihi persuadere non possum. Rectam talia pronuntiandi rationem docere nos videntur, qui talem litteris consignabant linguam, qualis in pronuntiando audiebatur, Comicos dico; cfr. de hac re C. L. Schneideri Gramm. I. 1. p. 163 sq. et Osann in libro, qui inscribitur: Zeitschrift für Alterthumsk. IV. Jahrg. I. p. 56.

24. 5, 6: Ergo Quinctilium *perpetuus sopor*
Urguet! cui *Pudor* et Iustitiae *soror*.

24. 9, 10: M*ultis* i*ll*e bon*is* fleb*ilis* occidit:
N*ulli* fleb*ili*or, quam *tibi*, Virg*ili*.

29. 15, 16: *M*utare loric*is* Iber*is*,
Pollicitus *m*eliora, tend*is*?

31. 15, 16: Impune. *Me* pascant oliv*ae*,
Me cichorea levesque malv*ae*.

32. 2, 3: *L*usimus tec*um*, quod et hunc in *a*nn*um*
Vivat et plures: *a*ge dic *L*atin*um*.

35. 3, 4: Mortale corp*us*, *v*el superb*os*
*V*ertere funerib*us* triumph*os*.

35. 36, 37: Liquim*us*? unde *m*an*um* iuvent*us*
*M*etu deor*um* continuit? quib*us*.

37. 19, 20: Venator in *c*amp*is* nival*is*
Haemoniae daret ut *c*ate*nis*.

37. 27, 28: Tractare serpentes, ut atr*um*
*C*orpore *c*ombiberet venen*um*.

B. In singulis versibus

Carm. I. 1. 7: Hunc si mobil*ium* turba Quirit*ium*.
1. 22: Stratus nunc *a*d *a*qu*ae* lene caput sacr*ae*.
1. 24: Permist*us* sonit*us* bellaque matrib*us*.
2. 6: Saeculum Pyrrh*ae* no*v*a mons*tra* quest*ae*.
3. 8: Et serves ani*mae* di*m*idium *m*e*ae*.
4. 4: Nec *pr*ata ca*nis* albicant *pr*ui*nis*.
12. 5: Aut in umbr*osis* Helico*nis* *o*r*is*.
12. 41: Hunc, et in*c*omt*is* *C*urium *c*apill*is*.
12. 45: Crescit, occult*o* velut *a*rbor *ae*v*o*.
12. 54: Egerit ius*to* domi*t*os *t*riumph*o*.
31. 13: D*is* *c*arus ips*is*; *q*uippe *ter* et *quater* etc.

III. Tertii, quod statui, generis pauca tantum e primo Carminum libro annotata habeo exempla; ea tamen ut saepissime coniuncta sunt cum primo et secundo genere, ita etiam in locis a me antea ad I et II genus allatis huius generis non pauca reperies exempla. Quadruplex esse hoc genus, iam antea significavi; fieri enim potest huius generis allitteratio:

1) In mediis vocibus.
2) In una postrema et altera prima syllaba.
3) In una prima syllaba et litteris vocis alterius mediis.
4) In una postrema syllaba et litteris vocis alterius mediis.

Ad secundam speciem quod attinet, non opus esse, ut prorsus inter se conspirent syllaba vocis prioris postrema et vocis alterius prima, audiri allitterationem, etiamsi differat aliquid inter vocales, quum recte moneat Naekius, qui exemplum affert ex Virg. Aen. *aer e r u ebant;* tamen quae Wolffius laudat huius generis exempla: *Contr a fa ctum; occipitio qu o que; femin a m anum* etc. ad meas quidem aures neque hoc sunt referenda, neque ad aliud allitterationis genus. Ceterum diversum in diversis locis de hoc genere potest esse iudicium; ita quum eadem consonante finiuntur et incipiuntur vocabula, quae se excipiunt, id quamquam plurimis locis vix animadvertas, nonnunquam tamen non sine vi quadam fieri videtur e. g. Epist. II, 3, 260:

In scena*m m*issos cu*m m*agno pondere versus,

quo in versu depingit Horatius non solum spondeis, sed etiam, nisi egregie fallor, repetita consonante *m magnum* illud *pondus*, quocum in scenam mittuntur versus Enniani; valde enim minui illam vim, si pro *cum magno pondere* legas: *magno cum pondere*, quemque sentire arbitror. Praeterea studii cuiusdam Romanorum, vocabulum eadem littera terminandi, qua incipit alterum, quod sequitur, testimonio etiam nobis esse potest *assimilatio*, qua saepius utuntur in fine prioris atque initio alterius verbi, praecipue in inscriptionibus e. g. *contumelia n n ec* pro *contumelia m nec*, quod commemorat Osann l. l. p. 54.

Praeter ea, quae iam continentur primi et secundi generis exemplis, huius generis haec sunt, quae facili negotio augeri posse puto, quippe quae facilius oculos fallant, quam aures.

Carm. I, 1, 26: Vena*t*or *t*enerae. 1, 28: Marsus a*p*er *p*lagas. 1, 30: D*is* m*is*cent. 2, 2: Grandin*is* m*is*it. 2, 3: Dext*era sacras* iaculatus *ar*ces. 2, 5: Gra*ve* ne *re*diret. 2, 13: Tibe*r*im *r*etortis. 2, 26: Imperi *r*ebus. 2, 30: Iupi*t*er *t*andem. 3, 2: Luc*ida sid*era. 3, 31: In*c*ubuit *c*obors. 14, 9: *Integra lintea.* 28, 15: Om*n*es *un*a ma*n*et *n*ox. 28, 36: Iniec*to t*er. 29, 12: *Tiberim reverti* *). 33, 13: Ipsum *me mel*ior. 35, 25: Et m*eretr*ix *retr*o; denique ut unum etiam addam e secundo libro exemplum, satis illud conspicuum atque sonorum, II, 1, 36: Quae caret *ora* cru*o*r*e* nost*r*o.

Sed haec hactenus. Restat, ut de ea quaestione pauca addam, quam iam veterem esse constat, utrum *dedita opera*, an *casu* natam allitterationem dicamus; num in exemplis modo allatis aliquid inesse artificii putemus, an *operae celeris nimium curaque carentis premantur crimine.* Horatium quidem cuiusque generis allitterationem non modo non evitasse, sed magnopere etiam ea delectatum esse, quippe quam audientibus gratam esse sciret, quum ex omnibus, quae protuli e primo Carm. libro, exemplis, tum imprimis

---

*) Duplex inest in his verbis allitteratio, quam vix animadvertimus primo aspectu, in syllaba *ti*, qua incipit unum, terminatur alterum; et syllaba *rim*, qua terminatur prius, et *re*, qua incipit alterum vocabulum.

e primo eiusdem libri carmine facile intelligi posse puto. Hoc enim carmen, quod iam antea perstrepere dixi allitterationis exemplis, ab Horatio compositum, ut praefationis sive dedicationis loco esset, verisimile est, ab eo non sine magna quadam diligentia esse elaboratum, ut dignum esset, quod priorum trium librorum duceret agmen. *) Attamen vel talia sectatum esse Horatium, vel certas eius animo obversatas esse allitterationis leges, quales agnoscimus e. g. in veterum Germanorum poesi **), post ea, quae antea hic illic monui, nemo erit, qui credat. Tribuendum esse illud allitterationis studium ipsius sermonis latini naturae, satis luculenter demonstravit Naekius, qui et ipse alia huius generis sponte venisse scribentibus et cum venissent, accepta esse cupide; alia non animadvertenti sese obtulisse censet. ***) Nonnullis autem in locis, quos antea accuratius descripsi, tam constantem reperimus allitterationis usum, ut veram inde nonnunquam loci cuiusdam lectionem constitui posse, persuasum habeam. Ita e. g. in Horat. Carm. II. 3. 13, 14. cum vulgata lectio sit:

Hunc vina et unguenta et nimium breves
Flores amoen*ae* ferre iube ros*ae*.

cum homoeoteleuto apud Horatium usitatissimo, Iani praeferendam esse putat lectionem: *brevis — Flores amoenos*, et quidem praecipue, ut videtur, motus *ingratissimo*, ut dicit, homoeoteleuto; ego vero vulgatam, quae praeterea aptiorem etiam praebere videtur sententiam, iam ob ipsum illud, quod equidem gratissimum dixerim, homoeoteleuton praeferendam esse putaverim.

De allitterationis vi illis, quae Naekius scripsit de hac re, nihil habeo, quod addam. Spectat per se tota ad aurium voluptatem; quantam autem nonnunquam eadem habeat *ad sententiam* vim, cum multis aliis Horatii locis probatur, tum e. g. Carm. II, 1, 17 sq.:

---

*) Neminem enim accessurum esse puto ad hanc Bentleii de hoc carmine sententiam: „Vereor equidem, si certa hic est Librariorum fides, ne non ex Pindari sui praecepto πρόσωπον τηλαυγὲς, non purpureum qui late splendeat, sed *vilem sordidumque panniculum* Noster assuerit“

**) cfr. Budde l. l. p. 20, qui has statuit allitterationis leges:

1) Je zwei Zeilen gehören zusammen und werden durch drei Wörter mit denselben Anfangsbuchstaben gebunden.
2) Zwei von diesen Wörtern (Nebenstaben genannt) müssen in der ersten Zeile, das dritte (Hauptstabe) in der zweiten Zeile vorkommen. Zuweilen findet sich in der ersten Zeile nur ein Nebenstabe.
3) Alle Reimstaben müssen betonte Sylben anfangen; Vorsylben werden nicht gerechnet.
4) Bei Vocalallitt. liebt man verschiedene Vocale; bei Consonanten hingegen völlige Gleichheit.
5) Allitteration und Gedanke durchschneiden sich.

***) cfr. etiam: Bericht über das königliche Pädagogium zu Halle u. s. w. (Voran Uebersetzungs- und Erklärungsproben von Dr. Moritz Seyffert.) p. 41: „Dergleichen sprachliche Erscheinungen (Homöotel. u. s. w.) sind nicht zufälliger Art, aber eben so wenig aus kalter Berechnung herzuleiten; sie sind vielmehr das Ergebniß eines feinen Gefühls, das durch lange Uebung und Reflexion, durch allseitige Durchdenkung der sprachlichen Mittel gewonnen ist: sie lösen sich im rechten Augenblicke unwillkürlich von der Seele los ꝛc.

Iam nunc *minaci murmure cornuum*
Per*s*trin*gis* aur*is*: *iam* litui *str*epunt:
*Iam ful*gor armorum *fugacis*
Terret *equos equ*itum*que* vultus.

Cuinam autem trium illorum allitterationis generum maximam vim inesse putemus, si quis quaerat, ad plurimorum aures maximo plerumque pondere homoeoteleuton esse putem, quippe quod maxime consentiat cum recentiorum populorum poesis artificio *), praecipue illud, quod fit in binis syllabis. Apud Romanos autem primi et tertii generis allitterationem maiorem vim habuisse, verisimile est, quia apud eos in ultima verborum syllaba nunquam positus erat sonus s. accentus, qui vocatur, et multae ultimae litterae ita pronuntiabantur, ut vix audirentur; cfr. C. L. Schneider. Gramm. I. 1. p. 153 et 301.

Singularum litterarum ad allitterationem usum si spectamus, is apud Horatium ut apud eos, quos commemorat Naekius in universum par fere esse videtur; respondet enim fere multitudo allitterationis exemplorum, quae fiunt in singulis litteris, numero verborum, quae ab his litteris incipiunt. Neque hoc dicere ausim, quibusdam litteris per se maiorem inesse ad percutiendas aures vim, quam aliis, quamquam haec diversa esse potest diversis locis; cfr. qui subtilius de hac re egit, G. I. Vossius Inst. Orat. IV, IV, 2 sq. in quibus quamquam multa sunt non satis certa, nonnulla tamen nostris etiam exemplis confirmantur. Ita, ut unum tantum afferam exemplum, cum initio secundi lib. I carminis:

Iam sat*is* terr*is* n*i*v*is* atque d*i*rae
Grand*inis* m*isi*t Pater, et rubente
Dexter*a* s*a*cr*a*s i*a*cul*a*tus *a*rces etc.

si comparamus, quae Vossius dicit de litteris *a* et *i*, miramur eius observationum veritatem; dicit enim: „*a* plane sonorum est, ideoque imprimis frequentatur, quum de *rebus horridis* sermo est; *i* convenit quibusvis rebus exilibus; itaque *pluviae* penetrationem egregie exprimit Virg. etc. **)

*) Sed etiam primo et tertio allitterationis genere recentiores Germanorum poetae felicissime nonnunquam usi sunt; cfr. Poggel l. l. p. 7 sq. et Wachter l. l. p. XIII qui hoc laudat Mohnikii, ni fallor, carmen:

Der du Hellas
Hochgesängen
Deine Lieder
Lauschend weihest,
Und im deutschen
Dichterklange
Giebst die Verse
Des Venusiners.

Islands Lieder
Lauten seltsam
Unserm Ohr.
Doch auch in ihnen
Wohnt des Wohllauts
Wundergabe,
Reichen Rhythmus
Reichte Brage.

**) cfr. eadem de re Poggel l. l. p. 45 et 46.

Distributioni singulorum cuiusque generis exemplorum alii, quam quae a me antea facta est, repetita illa de loco, quem tenent in versu verba, in quibus fit allitteratio, equidem arbitrer apud Horatium non esse locum. Allitterationis enim, quam facit e. g. nomen substantivum cum suo adiectivo aut cum suo nomine verbum, quamquam plurima sunt exempla; tamen, si cum ceteris comparas, quae nullam sub regulam revocari possunt, non tanto sunt numero, ut eorum haberi possit ratio.

Posteris temporibus merum in lusum abiit allitterationis studium *), atque inde etiam factum esse videtur, ut multi V. D. eam improbarent, nonnulli etiam ita ea offenderentur, ut igni ferroque omnem allitterationem prosequendam censerent.

---

*) cfr. Voss. l. l. et Noltenii lexic. antib. p. 1618: „At aevo Neroniano sine his deliciis nihil pro diserto habebatur: quam dicendi corruptelam, aevo suo propriam, accusant Petronius et Quintilianus etc. Hinc in ipsam ecclesiam et ad tempora nostra propagati hi lusus.“ Eiusmodi lusus, ut unum cuiusque generis exemplum afferam, sunt:

1) *A*rdor *a*best *a*estivus, *a*dest *a*utumnus *a*quosus etc.

2) Quos anguis dirus tristi mulcedine pavit,
Hos sanguis mirus Christi dulcedine lavit.

3) Te tero, Roma, manu nuda, date tela, latete.

